

Geschichte der Juden in Budin.

Bearbeitet von

Antonín Janda, Archivář in Budin.

O Židech v Budyni nad Ohří z prvních dob jejich usazení není nám nic známo, ale domýšletí se můžeme, že tu již asi záhy za Přemyslovců, králů v 13. stol., aneb nejspíše za panů z Hazmburka ve 14. stol. usazení byli, a to za severní zdi městskou na „předměstí židovském“. Přechkali tu 4 panující rody. Krále české do r. 1336, pány Zajice z Hazmburku do r. 1613, pány ze Šternberka do r. 1676 a pány Dietrichštejny do r. 1848, do konečného osvobození. První jich domek byl jistě pod branou Řiční při cestě do Libochovic, nyní letohrádek se sklepem při panské hospodě č. 102, který obýval byl před r. 1630 Židem Abrahamem a byl r. 1631 s ostatními domky na předměstí i v městě Sasíky vypálen.

První historickou zmínku o Židech v B. podává nám deska s hebrejským nápisem z dostavby nového mlýna r. 1535 takto:

„Miklot baal horechajim Nosu lamorom enajim Uwikesch meel haschomajim, Scheloh jechelohut esch Veal jechasar lo majim, Veal jimach hankore baazaltajim Vejske lelomos och'tajim 296.“ (Zkrácené rok 5296 ž. kal. — Dle křesť. r. 1536. — Časopis Hylós č. 19 ze dne 12. května 1821.)

Česky znamená: „Mikuláš Pán (má býti Jan Mikuláš IV. z Hazmburka), vlastník téhož mlýna, pozdvihl oči svých k nebesům a úpěl k Bohu, který kraluje na trůnu v nebesích, by jej (mlýn) od žhoucího ohně, od nouze vodní, od znihožiny dřeva, a aby se nikdy nesesul, opatrovatí ráčil, též by onť jemu jak na tomto světě, tak na onom všecko dobré uděliti ráčil.“

Pod tímto hebrejským nápisem vytesáno jest česky:

„Požehnání boží jest veliké zboží,
pokora jest pravá moudrost,
spravedlnost jest ta největší ctnost — 1535.“

Tato deska umístěna byla nad vchodem do mlýna, a zůstala tam podnes, ačkoli byl starý mlýn nově přestavěn.

Tento neznámý Žid byl tedy prvním nájemcem nového mlýna, staveného p. Janem z Hazmburka r. 1535, a to nejspíše proto, že asi zapůjčil p. Janovi peníze buď na stavbu tohoto mlýna, nebo snad na jeho cestu do Palestiny a Egypta, kterou vykonal r. 1518 až 1520.

Šlechta česká Židy velice podporovala v jich handlech, či obchodech, protože z nich mnoho těžila, ano i peníze od nich si dlužila. Kdejaký obchod se vyskytl, chytli se ho hned chytří a prozíraví Židé na úkor nehybného českého lidu. Lid skutečně byl po bitvě na Bílé hoře hrozně zbědován, neboť ani škol se mu ke vzdělávání nedostávalo. A co lid český byl pro víru utiskován a pronásledován, Židé ku podivu byli chráněni, neboť na ně města Říma se nevztahovala. Tak v B. sveršili jim páni Šternberkové, jakožto noví drž-

Dějiny Židů v Budyni n./O.

Zpracoval

Ant. Janda, archivář v Budyni n./O.

telé panství Budyně, vybírání cel a daní. Měšťané stěžovali si proti tomu radám komory české, a odtud přišel r. 1631 přípis paní vdově Marii Maximilianě Šternberkové s nařízením, že nesmí nadále svěřovati vybírání cel Židům pod uvarováním těžké pokuty. Bylo to clo hlavně ze zboží kupeckého, z obilí a z mostu přes řeku Ohří u Budyně.

Z r. 1638 známe soupis všech Židů v B., který vyžádali si od města páni hejtmané kraje slánského, a který tuto celý podáváme: „Na jistě poručení J. M. (jich milosti) páni hejtmánů kraje Slánského (byli to Jan Zdeněk Vratislav z Mitrovice a Adam Václav Boryně ze Lhoty na Mšeném) poznamenáno, co se Židův všech velkých i malých obojího pohlaví v městě Budyni n./Ohří nachází, i na předměstí:

V místě:

U Jana Košírka (č. 2 a 3): Marek Aser (dřív v č. 63) s ženou, syn, dcera, chůva. Ziml Vlach (pak č. 6) s ženou, syn, dcery 4. Lazar (1630 č. XIV [124], 1654 č. 25) s ženou, synův 5, dcery 2. Samuel knihář s ženou, syn v Praze, dcera doma.

U Martina Bambulky č. 36: Abraham Šilhavý (1654 č. XII [109]) s ženou, syn, dcera.

U Desátníka č. 70: Jakub s ženou, syn. Item Kafman s ženou, syn.

V domě Jana Stehlička, primasa, č. 56: Hyršl s ženou, syny 3, dcera.

U Pavla Králíčka č. 45: Samuel Alexander s ženou, dcerou.

Na předměstí:

Abraham s ženou, u něho Zabele s ženou, syn. Stalo se v pondělí 21. Juní 1638, a pro lepší toho jistotu a dosvědčení pečeti městskou nadepsaného města Budyně upečetino.“

L. S. Jan Šebor Kamenský,
písař a spoluradní, m. p.

Bylo tu tedy toho času 11 rodin žid. se 49 členy, a k tomu zvláštnost, že směli vedle přivolení pána ze Šternberka (vlastně jeho lakotné manželky Lidmily Kavkovny z Řičan, která vlastně spravovala hospodářství sama) i v městě přebývat, ano i opuštěná a pobořená domy křesťanské (ovšem bez polí) sobě kupovati, jak nás gruntovní kniha města Budyně z r. 1650, nově po ohni r. 1631 zřízená, poučuje. Stalo se tak asi proto, že židovské domky na předměstí byly vesměs vypáleny a do základů zničeny, a paní hraběnka jich stavětí nechťela (teprv za Dietrichstejnů byly tyto domky 1690 znovu stavěny), a že ve městě bylo mnoho domů opuštěných a zpusťlých, o které se nikdo nehlásil, a paní hraběnka nepřijal z nich žádný užitek. Proto je musili tedy Židé kupovati chtějí nechtěj.

Tak na př. koupil dům č. 25 r. 1654 Lazar Žid za 73 kopy gr., na kterémž vyplatil 60 kop. Měl dva syny: Berla (Bernarda) a Aisika (Isáka), kterým dům po otece smrti připadl. Že ale jeden z nich (který, v knize se nepraví) se svým švagrem dopustil se mordu, jich dům vrchnosti propadl, a tak byl r. 1677 prodán křesťanu Janu Kominkovi.

Jiný dům č. 30 koupila po r. 1632 Dobruška Židovka, která po své smrti odkázala dům Zabelu (Samueli), snad synu? Že ale též Samuel ani dům neopravoval, ani povinný Schutzgeld vrchnosti neplatil, stále po světě se toulaje, a jsa upomínán, vždy ušel, vzala mu vrchnost dům, prodávši ho znovu r. 1677 křesťanu Tomáši Stránskému za 60 kop gr., který dal Samuelovi 20 kop a švagru jeho Heršlovi 10 kop, a ostatní peníz má skládati Samuelovi po 2 kop. a Heršlovi po 1 kopě do splacení.

Jiný dům č. 31 slul „Škola židovská“, o němž psáno v knize gruntovní toto: „Tak jako před mnoha lety (1632) židé budynští tento dům skupili (totiž obec židovská), z něho sobě peleš neb Synagogu svou udělali, a ji až posavad tím způsobem užívali; že pak nynější milostivá Vrchnost (Gundaker z Dietrichsteina a hlavně jeho manželka Alžběta Konstancie z Questenberka, kteří Budyni r. 1676 od Václava Vojty ze Šternberka koupili) v městě mezi křesťany žádých Židův trpětí nechce, nadto jich peleš trpětí neručí, prodáno to místo samé s kamením pobořeným, střechy a jiných potřeb židovských k prosačování, kteréž od ouřadu města za sumu 90 kop gr. miš. šacováno, vedle kteréžto šacunku ujal jest Franc Purkyně, a hned hotově závdavku Židům šlozil 30 kop miš.“ — atd.

Jiný dům č. 63, původně městský pivovar, od r. 1506 pak byt městského sládky, kterýžto dům vrchnost (Fr. Šternberk) měšťanům z treštu pro víru prostě vzala a r. 1634 Židu Marku prodala. Spustlý domek pak Gundaker z Dietrichsteina r. 1677 zase měšťanům vrátil.

Podobně stalo se s vedlejší varnou, napotom sladovnou, domkem č. 91, který Šternberk prodal Židu Doupovci, ale r. 1677 byl obci zase vrácen. A konečně jiný dům č. 6 koupil od vrchnosti Ziml Žid (jinak Adam Teplický) asi r. 1634 za 100 kop. V knize gruntovní se píše:

„Odejdouce Ziml Žid z tohoto světa, po sobě Abraham a Wolfa syny zanechal, jim tento dům kšaftem k pokojnému užívání odkázal, kteřížto byvši mnoho let jeho v držení, nic nestavěli, ani nyní na poručení milostivé vrchnosti, maje se celé město zveličiti, stavěti nechťeli, tak pan hejtmán přinucen byl skrze ouřad Budynský jej dáti prosačovati, což vidouce oni sami se o kupec starali, a takový dům dobrovolně smlouvou s vrchností Janovi Hrušovi (t. č. pan mlynář) za 125 fl. rýn., od něho na hotově přijatých, prodali, a nemajíce tu dále žádného nápadu, odevšeho se odřekli a dům postoupili, kterýžto on stavětí, a jiné povinnosti všelike z něho vybejvatí povinen bude. Stal se zápis na kanceláři zámku Budynského dne 24. Februaru A. 1677.“

Před tímto zápisem poznamenáno jest r. 1652, že Židé říční v B. zůstávající drží panské louky za 4 provazce, z nichž platí do důchodu 5 kop gr. miš. ročně. Louky jim pusťny proto, aby měli píci pro svůj dobytek, kterým vedli obchod.

Vizme nyní, kterak to asi během 17. a 18. stol. na předměstí židovském vypadal. Musíme zprvu podotknouti, že domky na předměstí židovském zprvu vůbec číslovány nebyly, až teprv k nařízení císařovny Marie Terezie r. 1760 dostaly čísla římská od I do XX, na rozdíl domů křesťanských, které opatřeny čísly arabskými. Teprv na začátku tohoto století usnesla se městská

obec zrušiti staré číslování, a zavedla pořadové číslování všech domů na předměstí, bez ohledu na staré římské číslování, a proto přidáme k starému číslu římskému do závorky vždy číslo nové.

Nejprve promluvíme o chalupě Abrahamu Žida pod branou Řiční, kterou držel již r. 1620. R. 1631 byla Sasíky vypálena, načež ji koupila hraběnka Lidmila ze Šternberka r. 1654 k nové panské hospodě (č. 102) co sklep na pivo. Nynější panská hospoda bývala původně městský špitál, taktéž 1631 vypálený, a za ním, kde nyní při ní dvůr, stáje a zahrada, býval Forberk (dvorec za hradbou) Jiříka Střečka r. 1610 k č. 13. Forberk dědil jeho zef Jan Šantročí, jenž vyměnil tento dvorec se stodolou paní Lidmile ze Š. r. 1654 za chalupu Lazara Žida (nyní skupina domků č. XIII (123), XIV (124) a XV (125) se zahradou. Tam si pak Šantročí vystavěl novou stodolku v místě, kde nyní synagoga stojí.

Původní domek č. XIV (124) držel tédy r. 1620 Lazar Žid, 1631 vypálen, pak vyměněn r. 1654 Janu Šantročimu za Forberk u panské hospody, od něho prodán 1654 Matouši Procházce, též ho prodal záhy Mikuláš Ruršovi, od něhož ho koupil Jiřík Raedešský, od téhož zase Mikuláš Kovář, a od něho opět Ziml Žid. Od Zimla koupil ho Jan Kouřik, jinak Smola (mlynář), a ten ho konečně prodal r. 1670 Abrahamovi Židu za 26 fl. rýn. Poněvadž pak tyto domky XIII, XIV a XV stávaly na městském gruntě, byli majitelé jich povinni platiti obci z místa úrok, a p. děkanovi o žních robotu konati. Mimo to při nahodilém prodeji nesměl domek jinému, než zase jen křesťanu, prodán býti.

Též Abraham Simon žádá r. 1671 vrchnost, aby směl vyhořelý domek v r. 1669 znovu vystavětí, načež mu paní hraběnka povolení dala. Abraham měl dceru Ametu, kterou vzal si r. 1679 Jachim Berl, dědic s ním tento domek r. 1695. Při zápisu r. 1679 zapomněl (snad zmyšlel nebo za podplacení) špatný úředník a hejtmán Schnöpf klausuli o povinnostech obce a děkanovi zapsati, a tak později Berl nechťel obci ani onera, ani 2 str. ječné sýpk dávatí, z čehož vznikl r. 1694 soud. Kníže pak rozsoudil, že klausule ta má se dodatečně do knih vepsati, a Berl svou povinnost obci konati. O těchto uvedených domech bude však nížeji dále promluveno.

Nyní však uvedeme pořadem všechny domky s římskými čísly na předměstí židovském, jak za sebou následovaly:

Č. I (97).

Býval tu od r. 1691 panský lihovar, pronajímán jsa Židům budynským až do r. 1725, kdy se přestál líh pálti, ježto stačil pro panství lihovar v Libochovicích. Stavění pronajímáno pak Židům, načež ho r. 1743 koupil od vrchnosti Jonas Löbl hořlätý (der Reiche), napotom zván Koralek. Zemř. 1766. Dceru jeho vzal si Salomon Markus (1787 zván Glückman-Budovský) a dědil r. 1766 dům po tehánu. Pro dluhy koupil 1787 pražský Žid Markus Dornitzer 2 komory se zahrádkou, které r. 1788 prodal Abrahamu Tausigovi z Budyně, a nato témuž Tausigovi prodal Glückman r. 1792 ostatní část domu. R. 1813 dostal od otce celý dům syn Jachim Tausig, načež r. 1852 zřídil znovu lihovar, páliv líh z melasy, a pak r. 1857 vystavěl na dvoře stáje a skladiště pa líh. Vinopalnu prodal pak r. 1871 za vkradenosti. Nyní jsou v domě byty a stroj k hnaní vody do pivovaru.

Č. II (104).

Stával již začátkem 18. stol., ale není zápisů. Teprve r. 1789 zapsán Markus Gellner (též Kellner), který zemřel 1812. R. 1817 držel ho syn Samuel Gellner s že-

nou Evou. Měl prv. č. 124. R. 1843 dostal ho syn Markus (Mojžiš) Gellner s ženou Annou Porgesovou. Jich dcera Saru Gellnerovou vzal si Feznik Alexander Lederer (vulgo Aisig) a dostal domek. Přikoupil pak domek č. IV a přízemek domku č. V (106). R. 1886 dostal celé hospodářství se stodolami a četnými poli syn Sigfried Lederer, načež r. 1916 prodal vše křesťanu a odešel do Prahy.

Č. III (105).

Po ohni r. 1692 stavěla ho vrchnost a prodala r. 1695 Valentinu Löbloví a ženě jeho Matl. R. 1718 držela ho vdova Matl. Dceru její Marii vzal si Abraham r. 1719, a dostali vzadu světničku. Ostatní části domu koupil r. 1719 Mojžiš Bergklotz, jinak Mandák, s ženou Lipad. R. 1780 nastalo nové rozdělení domku. Dolejšek držel syn Matas Mandák (1787 Michael Schermer) s ženou Sarou. On zemřel 1833. Hořejšek dostal bratr Jakub Mandák (Schermer) a byla tu pak škola židovská. R. 1800 koupil dolejšek Matesův švagr Salomon Fischer na 6 let, a hořejšek drželi si rotci po Jakubu Sch. Od nich ho koupil Jakub Löwenfeld, který zemřel 1818. Syn jeho Jakub Löwenfeld byl zde učitelem a rb. Škola. R. 1813 koupil hořejšek Samuel Gellner z č. II (pak č. 129). R. 1833 dostal dolejšek syn Michael Schermer, zemřel 1860. Od dědiců koupil ho bratr Michaelův MUDr. Heřman Schermer, chirurg. R. 1865 přešel dům do rukou křesťanských.

Č. IV.

Po ohni r. 1692 stavěla vrchnost. R. 1695 koupil ho Abraham Mauschl (Mojžiš). R. 1731 dostal ho syn Bernard Mauschl (1787 zván Ehrlich), r. 1756 držel pak domek č. XIV (124), a bratr jeho Heřman (Herschl) Mauschl (1787 psán Koralek) držel r. 1731 domek č. V (106). — R. 1790 dostal domek č. IV syn Mojžiš Ehrlich s ženou Blümel (Barbora) Magerovou. R. 1810 držela ho vdova Blümel Ehrlich. R. 1828 dostal ho syn Bernard Ehrlich s ženou Evou. Ona zemř. 1866, on 1867. R. 1867 dědi ho dcera Rosalie Ehrlichová a prodala 1879 Alexandru Ledererovi k domu č. II. Je prádelnou. Číslo domu mizí.

Č. V (106).

R. 1731 povoleno magistrátem koupiti kus obecního místa Herschlu Mauschlovi vedle domku č. IV, bratra jeho Bernarda Manschla, k vystavění domku. Herschl zván pak od r. 1787 Koralek. Domek přízemní. R. 1780 koupil ho Heller a přistavěl hořejšek. R. 1804 držel hořejšek Isak Koralek, žid. kostelník (pak č. VI). Dolejšek koupil Abraham Weil, od něho pak ho koupil r. 1854 Josef Steiner. Dceru Karolinu St. vzal si Schwarz r. 1860. R. 1873 dědi hořejšek syn Salomon Koralek, odešel do Berlína a prodal r. 1874 křesťanu Janu Beránkovi. Dolejšek koupil 1874 Alexander Lederer z č. II pro fežarův. Nyní patří celý domek dcerci Beránkové Marii Šebkové.

Č. VI.

Kdy byl vystavěn na místě obecním, není známo. Býval o patře. R. 1780 dolejšek držel Jakub Mandák (Schermer), viz č. III. — Hořejšek rozdělen na dva díly. Užívaly ho vdova Lipad Bergklotzová (viz č. III) a vdova Rachel Voglová. Pak po Lipad držel ho r. 1786 Abraham Tausig (pak č. 140). — R. 1789 syn Kašpar Tausig. Po Voglové r. 1790 syn Mojžiš Bettlheim (z č. XIV) s ženou Juditou. S ním bydlel Šimon Koch, zemř. 1811. — R. 1792 dolejšek držel Wolf Tänzer, 1799 s ženou Rachel Kralovou. 1798 koupil dolejšek chudý ústav žid. 1846 lázeň žid. 1813 hořejšek držel Isak Koralek (pod č. V), kostelník. Zemř. 1827.

R. 1852 celé stavení koupí obec židovská, rozboří a staví kolnu na dříví a uhlí pro novou školu č. XII.

Č. VII.

Stavěla po ohni r. 1692 vrchnost a prodala Eliáš Pinchasovi. Předek jeho Pinchas zemř. podle žid. let 5430, podle křesť. let 1670, jehoce jedině zachovaný náhrobek ze starého žid. hřbitova nalezen byl v dlažbě spilky v pivovaru r. 1892, a do měst. musea uložen. R. 1714 synové Ziml a Feitl Pinchasové, 1780 syn Mojžiš Pinchas (1787 zván Gellner) s ženou Juditou. 1843 syn Seligman Gellner. 1854 koupil Barbora Brülllová z Libochovic. 1862 dostal syn Josef Briill s ženou Amalií. 1875 vdova Amalie. 1876 pro sešlost domek zbořen, a místo koupil David Katz co dvorek k č. XI (108).

Č. VIII.

Skupinu bytů s č. IX, majíce společný vchod do I. patra z č. X v ul. Ostrovní. Po ohni 1692 stavěl 1695 sám Samuel Mayer (Markus). 1713 postoupil synu Isaku Mayerovi hořejšek. 1780 dolejšek dostal syn David Mayer (1787 zván Katz) s ženou Marií. 1789 držela hořejšek Lea (Eva) Langrová, zemř. 1814. Dolejšek dostal 1813 syn Salomon Katz s ženou Annou. On zemř. 1838. R. 1843 dostal ho syn David Katz s ženou Rosalií. On zemř. 1882. Hořejšek přešel do rukou křesťanských r. 1875. Dolejšek dědi r. 1882 syn Markus Katz s ženou Terezii (viz č. XI [108]).

1894 pro velikou zchátralost, když nikdo z majitelů nechtěl střechu obnoviti, byl dům stavebním úřadem demolován, a místo připadlo Marku Katzovi k č. XI co dvorek. Číslo mizí.

Č. IX.

O jednom patře, jako č. VIII. Vchod do I. patra z domu č. X v ulici Ostrovní. Vrchnost prodala 1695 půl starého domku (od č. VIII s jednou světničkou bez komory Mojžiši Polakovi a ženě Zentlavé. On zemř. 1706, drží pak vdova Zentlava. 1714 dostal syn Mojžiš Polak (Kaufman) dolejšek. Bratr jeho Marek Kaufman stavěl pak r. 1717 na jatkách č. XX hořejšek. 1750 střed v I. patře držel Salomon Katz s ženou Juditou. Vdova Judita prodala r. 1783 střed Jakubu Mayerovi Budyňskému. R. 1783 v I. patře rohový byt držel Aisik (Isak) Herschl (1787 zván Lederer), zemř. 1809, stár 101 rok.

1789 dolejšek držel Markus Fleisner s ženou Rosalií, a střed hořejšku David Klein s ženou Evou. 1790 dolejšek dostal syn Josua Fleisner, a střed hořejšku syn Zacharias Kral, zemř. 1838. —

1809 rohový byt dostal Isak Lederer, r. 1822 syn Wolf Lederer.

1839 střední byt po Zachariáš Kralovi koupila Tezezie Katzová, dcera Davida Katze, vdaná za Davida Steinerja. 1849 dolejšek dostala Rachel Fleisnerová, dcera Josui Fl., vdaná za Wolfa Gellnera, hrbatého, ševce, pak mýtého, který napotom odešel do Doksán. 1859 převzal dolejšek bratr Josef Fleisner. 1869 držel rohový byt syn Salomon Lederer (bratr Alexandra v č. II), načež odešel co obchodník do Pist. 1887 dolejšek držel Siegfried Fanta (viz č. X) po Fleisnerovi, načež dům r. 1894 pro tutěž příčinu jako dům č. VIII demolován, a místo co dvorek připojeno Sigfriedu Fantovi k č. X.

Č. X (107)

Původně s č. IX jeden domek přízemní. Část rohovou koupil r. 1695 Mojžiš Polak (viz č. IX). Oba domky měly tudíž společný vchod z ulice Ostrovní, který potrvál až do zboření č. IX. — 1695 vrchnost prodala půl domku (č. X) s jednou světničkou bez komory Löblu Polakovi, bratru Mojžišovu.

1760 domek přízemní koupil Modrchai (Morie) Glück. Dceru jeho Rachel vzal si 1789 Markus Fanta, a s ní dostal domek. 1821 dostal ho syn Abraham Fanta s ženou Františkou, a přistavěl I. patro.

1865 držela dům vdova Františka Fantová. 1869 převzal ho syn Heřman Fanta (viz též č. 186 a 14) s ženou Sarou (Kateřinou Hoffnerovou). 1887 dostal syn Sigfried Fanta (viz č. 14). K němu přibráno 1894 místo z domu č. IX co dvorek.

1907 přešel do rukou křesťanských.

Č. XI (108) na obecním.

R. 1783 Jonas Löbl (Leopold, 1787 zván Koralek) koupil kus zahrady od Barbory Heislerové, vdovy po Jachimovi krejčím z č. 77 na domek a stavěl přízemní. 1800 dostal ho syn Juda Koralek, zemř. 1828.

1843 převzal po matce syn Markus Koralek a přistavěl 1849 první patro.

1873 dostal dům syn Abraham Koralek (vulgo Černý), obchod plátnem a obilím. Dvakrát byl ženat a zemř. 1910 v Teplicích.

1889 koupila Rosalie Katzová, žena Davida K. z č. VIII. Syn její Marek Katz, obchod plátnem, z č. VIII s ženou Terezii. 1894 přidáno místo ze zbořeného č. VIII. On zemř. 1921. Dcera Ida Katzová, 1910 vdaná za Seidlera (padl 1918 ve válce), dostala od báby Rosalie dům č. XI.

Č. XII. Škola na obecním (109).

Původně domek křesťanský, vystřešený do ulice. 1630 držel ho Pavel Králíček, syn Sarapatky. Stál na Forberku od domu Kleserovského č. 27.

1654 koupil ho Abraham Šilhavý, žid. Jest to týž, kterému byla chalupa u panské hospody vzata. Byla tu pak stará škola židovská.

1720 držel ho Wolf Löbl (jinak Köllner) s ženou Hnidou.

1773 převzal syn Herschl Wolf (Köllner) s ženou Sarou. Přistavěl I. patro.

Syn jeho Wolf Köllner zdržoval se v Mnichovu Hradišti, nechtěje se vrátiti, a tak mu byl 1837 vrchností odebrán.

1820 dolejšek držel Bernard Hoffner s ženou Rebekou. 1828 vdovu Rebeku vzal si Abraham Tausig ze Strašnic.

1773 hořejšek dostal Juda Wolf, bratr Herschla. Židovský učitel. Škola.

1787 koupili společně Leopold Koralek a Abraham Tausig.

1803 převzal hořejšek Filip Pereles, u něho Löwy Augenfeld, žid. učitel.

1837 koupil od vrchnosti celý dům Emanuel Tausig (viz č. XII).

1849 koupila obec židovská a rozbouravši ho, vystavěla r. 1860 nový dům pro žid. školu německou.

Č. XIII (123), na obecním.

Skupina domků XIII, XIV a XV na městském gruntě.

1695 stavěla po ohni 1692 vrchnost. Domek rozdělen pak na 3 byty. O 1 poschodí.

1695 koupil od vrchnosti Chalman (Karel) Berl s ženou Evou. Vdova Eva Berlová držela pak dolejšek. Uvedeme nejprv všechny držitele dolejšku.

1756 dceru Polexinu Berlovu vzal si Adam Wolf (1787 zván Schönfeld).

1756 dolejšek dostal syn Jachim Berl (1787 zván Hoffner), syn Chalmana Berla.

1771 Adam Wolf-Schönfeld postoupil svůj díl zeti Davidu Susme (1787 psán Langweil). Dostal horní díl do uličky.

1776 Jachim Berl pustil synu Jachimu Hoffnerovi a jeho ženě Rifke.

1783 týž Jachim Hoffner s ženou Rifke dostal ještě dolejší díl. Ona zemř. 1813, on 1826.

1802 vedle dostal světnici Salomon Hoffner, syn Jachima, s ženou Libuší (Lidmilou) Gellnerovou. On zemř. 1806. Syn Samuel Hoffner zemřel před otcem.

1806 dědi vdova Libuše a dítky: Bernard, Markus a Magdalena, vdaná za Šimona Koča (viz č. VI).

1813 převzal ten díl Bernard Hoffner po matce.

1843 Salomon II. Hoffner, druhý syn Salomonův, řezník (vulgo Bedl), s ženou Annou.

1863 dědici po Samueli Hoffnerovi.

1870 dědi Markus Hoffner, syn Samuelův a Libuše, s ženou Juditou Gellnerovou, a sestra Kateřina Hoffnerová, vdaná za Heřmana Fantu z č. X.

1887 dostal syn Sigfried Fanta po matce Kateřině. V I. patře dva díly, vpredu a vzadu.

1740 držel díl Mojžiš Abraham, syn Abrahamův, s ženou Rosinou. 1756 vdovu Rosinu vzal si Salomon Martinský (1787 Löwner).

1774 dostal týž díl syn Mojžiš Löwner (viz pak č. XVII [127]).

1787 koupil ho Jachim Schulhof s ženou Libuší. On zemř. 1789 a vdova Libuše vzala si Jachima Bischeického z Brandýsa.

1800 přední díl po otcu Davidovi dostal syn Salomon Langweil (v. Susmon) s ženou Annou.

1806 Jachim Berl (Hoffner) s ženou Rifke scelili se svým dílem. Viz shora 1776.

1829 dostal syn Markus Hoffner s ženou Alžbětou Sohrovou z Libochovic, a to zadní dolejšek i zadní hořejšek.

1834 dceru Lidmilu Hoffnerovou vzal si Veit Fischer.

1836 postupem od ní převzala sestra Marie Hoffnerová, 1848 vdaná za Abrahama Koča, ž. kostelníka.

1846 držel Salomon Hoffner II. řezník (v. Bedl), syn Salomonův. Prodáno křesťanu.

1855 přední díl dostal Natan Langweil, syn Salomonův.

1868 převzal syn Samuel Langweil, pak č. 121, koželuznu.

1889 dostal syn Julius Langweil s ženou Florou, koželuh.

1895 pro sešlost a neplacení daní dům ekekučně prodán a celý koupila Flora Langweilová. 1896 zbořen a přestavěn. Nyní patří ke koželuzně č. 121. Byty pro dělnictvo.

Č. XIV (124).

1620 chalupa Lazara Žida, jinak škola židovská, nejstarší.

1620 držel ji Lazar, rabín a učitel. 1631 Sasíky vypálen.

1652 místo pusté vyfrajmarčeno za Forberk, přibrány k panské hospodě Janu Šantročimu k domu č. 13 v městě. Zahrádka při domku až k potoku. Kde stávala stodůlka Šatrošovic, stojí nyní synagoga. Od r. 1654 přecházel domek z ruky do ruky, jak jinde již uvedeno. Naposled Kouřik, či Šmola.

1760 koupil trvale od Smoly Abraham Žid s kouskem zahrádky a studnou, však s podmínkou prodání jen za křesťanu. Platiti měl obci onera (z místa) a dávat ječné sýpky 2 str. ječmene ročně, jakož i p. děkanovi konati o žních roboty na vrstvě, protože stál domek na obecním gruntě.

1720 dostal ho syn Mojžiš Abraham. Druhý syn Salomon Abraham stavěl vedle na zahradě nový domek č. XV r. 1706.

1740 převzal domek syn Mojžiš Salomon Isák, Jemu

1862 dceru Julii Steinerovou vzal si Leopold Freudenfels z Ješina, ekonom. 1864 vyhořel. 1869 přikoupil od domu č. XVI celou zahradu. Pak č. 40 a 219.
1879 prodal dům se zahradou Janu Mlezivovi, zahradníku.

Č. 131.

1857 koupil od křesťanky Barbory Farové domek Bohumil Löwner, syn Lippmanův, zběhlý písmák hebrejstiny, z č. XVII. Obchod obilím. Zemř. 1903. (Syn jeho Lúdvik Löwner dům č. 41 v městě.) Dům přešel do rukou křesťanských.

Č. 133.

1833 pronajal Jan Vysoký domek Samueli Ornsteinovi, řezníku, na 28 let. 1854 stal se Samuel O, knihovním vlastníkem a pak ho 1859 prodal křesťanu. (Viz pak č. 57.)

Č. 134.

1896 koupil v dražbě Leopold Reich, kupec z č. 145, ale prodal ho r. 1900 zase křesťanu Janu Suchomelovi.

Č. 137.

1788 dědicové Staňkovští pronajali díl svého domu č. 138 (dílnu kovářskou) přízemní Heřmanu Englovi pro obchod střížní. Ten ho pak r. 1820 přestavěl a o patro zvýšil. Se sousedem Zikmundem Fary učinil smlouvu, že mu týž dovolil učiniti svým dvorkem kanálek ze záchodu do veřejné stoky na ulici.
1849 dostala dům, oddělený od č. 138, dcera Johanna Englová, vdaná za Jakuba Kolíra. Střížní obchod.
1876 koupil od Kolíra MUDr. Fr. Hendrich, lékař.

Č. 138.

1819 po křesťanu Josefu Pěchovi řezník Filip Schälheim s ženou Evou Kuh z Libohovic.

1850 dostal ho syn Abraham Schälheim s ženou Katerinou.

1889 dědil ho syn Markus Schälheim, advokát v Jablonci.

1908 od něho ho koupil křesťan Jan Adámek.

Č. 141.

Stará lékárna. Původně domek křesťanský, přízemní. Zedník Jan Patočka, vlastník, po třikráte vyhořel, zadluživ se. R. 1764 Žid Gabriel Tausig, půjčiv mu do stavení na 2266 fl., pronajal dům na 25 let. Za to mu Patočka zapsal nově vystavěné I. patro r. 1782. Dolejšek dostal 1779 syn Jan Patočka, který ho prodal nevěstě Františce Hartmanové a ženichu Josefu Weinziřlovi, lékárníku. Nyní tu tedy první lékárna. Weinziřl zemř. 1808 a vdova Františka vzala si provi-sora Josefa Velzla, lékárníka.

1785 po Gabrielu Tausigovi dostal hořejšek syn Gerson (Gabriel) Tausig.

1820 od něho hořejšek koupil Alexander Lederer, řezník, s ženou Sarou Gellnerovou z č. II.

1820 dolejšek od Velzla koupil Michael Schermer, žid, lékař.

1833 od Schermera dolejšek koupila Alžběta Gellnerová, manželka Abrahama Gellnera, syna Jos. Samuele G. z č. 103. Obchod obilím.

1851 od Alex. Lederera koupil hořejšek Abraham Gellner, a tak dům sečil.

1870 dostal dům týž syn Julius Gellner, obchod koloniální a obilím, hnojivý. První manželka Klára, zemř. 1904, druhá, její sestra Johanna. Dostal i dům č. XX a 1909 přikoupil vedlejší dům č. 142, který přestavěl.

1926 dostal všechny 3 domy syn Artur Gellner, naroz. 1897.

Č. 144.

1900 v dražbě po Frant. Davidovi koupil dům Leopold Reich, kupec v č. 145. Dům zbořen a nově vystavěn. 1912 vdova Karolína — viz č. 145.

1923 dostal syn Otto Reich s č. 145.

Č. 145.

Je to polovina kdysi domu č. 46, rozděleného na č. 45 a a č. 46 b. Polovinu domu č. 46 a koupil od Matěje Křivana r. 1853 Salomon Langweil a zřídil tu kupecký obchod. 1869 přikoupil pak zadní díl č. 46 b a zbořil ho pro velikou sešlost. Pak si koupil koželužnu č. 121.

1885 prodal dům i s krámem bratru Benediktu Langweilovi a ženě Barboře, chromému, o berlí. 1892 přistavěl na místě zbořeného nový domek.

1895 dostala dcera Karolína Langweilová, vdaná za Leopolda Reicha, obchodníka i v obilí. 1900 přikoupil č. 144. Zemř. 1912. Vdova Karolína.

1923 dostal oba domy syn Otto Reich s ženou Evženii Ofnerovou ze Zvolekova.

Č. 186.

Původně domek křesťanský u Rybníčka. Pak tu měl být mýtný slůnec.

1838 od dědičů Hofmanových koupil ho Wolf Bulova (Glückman), pachtýř mýta. Ale ještě toho roku postoupil ho Marku Sohrovi z Libohovic, ranhojiči v Tepličích.

1844 od Sohry ho koupil Gabriel Tausig, doktor ve Vlaš. Benátkách (viz č. 121).

1849 od něho ho koupil Heřman Fanta, obch. plátnem, syn Abrahama F. z č. X, s ženou Sarou Hoffnerovou z č. XIII. Domek o patro zvýšil.

1881 dům prodal křesťanu Janu Vánčovi, kuyp dům č. 14 v městě.

Č. 219.

Dvorec (Forberk) 1586 Michnovský — naposled Te-rebovský.

1882 od mlynáře Fr. Kettlera koupil dvorec bez polí, se stodolou a zahradou Leopold Freudenfels, rolník z Ješina, s ženou Julií Steinerovou z č. 130. Měl najmuté pozemky měšťanů a vedl hospodářství.

1894 převzal hospodářství syn Gustav Freudenfels s ženou Olgou Skalovou. (Bratr Bedřich Freudenfels je lékařem v B.) Gustav zemř. 1912, vdova vedla po čas hospodářství sama do vyžití nájmu.

1919 koupil dvorec Bertold Goldman ze Staré Říše na Moravě, se ženou Pavlinou Štastnou ze Zdemě. Ekonom.

V městě.

Židé, když směli po r. 1850 kupovati domy i v městě, jsou tyto:

Č. 2.

R. 1859 od Josefa Drodzika koupil dům Abraham Tausig z Nového Strašecí s ženou Marií. Obchod koloniální. On zemř. 1861. Vdova Marie provdala se zase za Samuele Brauna. Odešli do Ředhoště.

1861 dědí dům dítky: Aloisie, Matylda a Janni Tausigové.

1866 od nich koupil dům s krámem kupeckým Salomon Langweil, syn Natana, č. XIII. — Pak č. 145 a 121.

1871 prodal dům křesťanu Pavlu Bukovskému.

Č. 13.

Byla to stará škola křesťanská. Od Antonína Hádky koupil dům 1879 Josef Berman z Ředhoště s ženou

Reginou Ledererovou, dcerou Alexandra z č. II. Střížní obchod.

Č. 14.

1878 v dražbě po Fr. Procházkovi koupil Heřman Fanta s ženou Sarou (viz č. X a č. 186). Střížní obchod.

1884 dostal dům č. 14 syn Sigfried Fanta. Odešel pak do Prahy, kde na Vinohradech zařídil kravin s mlékárnou.

1908 prodal jej křesťanu Jaroslavu Finfrlovi i se zbožím v krámě.

Č. 18.

1900 v dražbě po křesťanu Fr. Davidovi koupil Ludvík Polak, podomní obch. a žid, kostelník, s ženou Rosinou Steinerovou z č. 113. Ona se 1916 utopila.

1917 prodal dům Polak křesťanu.

Č. 29.

1869 od Frant. Minky koupil dům Moric Löffner, sedlák, syn Salomonův z č. XV, se ženou.

1902 dostala dům dcera Emma Löffnerová, vdaná za Michaela Tausiga, sedláře. On zemř. 1919 prodala vdova dům křesťanu.

Č. 34.

1880 koupil od Karla Blažka dům č. 34 Gabriel Tausig, bursián, syn Jachima z č. I (předtím též č. 38 a č. 121), s ženou Františkou. On zemř. 1888.

1889 prodala ho vdova Františka lékárníku Ludv. Schärtlerovi, křesťanu.

Č. 35.

1861 koupil dům ten v dražbě Lippman Steiner (vulgo Bezkrve), syn Markusa z č. 130. Obchod dobytkem. (Prv č. 41.)

1862 prodal ho křesťance Anně Langrově.

Č. 37.

1892 v dražbě po tajemníku Alex. Česalovi koupil ho Ferdinand Steiner z Veselí se ženou Reginou Veitlerovou z Lince. Střížní a galantní obchod. Dům celý přestavěl, a tím si ublížil. Byl pak nucen dům r. 1913 prodati. Odešel do Teplice, kde pak zemř.

Č. 38.

1858 v dražbě po zemř. Fr. Svobodovi koupil dům Gabriel Tausig, vinopal a pak bursián, s ženou Františkou. Viz pak č. 34.

1860 dům prodal křesťanu, odešel do Vídně hrát na burse.

Č. 40.

1880 od Antonie Radešinské koupil dům Leopold Freudenfels, rolník z Ješina, se ženou Julií Steinerovou. Prv č. 130, pak č. 219.

1882 prodal dům učiteli Fr. Zazvorkovi.

Č. 41.

1864 v dražbě koupil Markus Steiner, syn Judy z č. XVI — pak č. 130.

1867 dostal ho syn Lippman Steiner. Dal novou taškovou střechu, ale řemeslníkům nechtěl zaplatiti a tak mu dům exekučně prodán. (Viz pak č. 35.)

Č. 42.

1884 po smrti Anny Pokorné v dražbě koupil Ludvík Löwner, syn Bohumila z č. 131, se ženou Marií Steinerovou. Obchod obilím a plodinami. Nadělav mnoho dluhů a padělav smlenky, prochl do ciziny, stal se nezvěstným, zanechav tu ženu s dvěma dětmi. 1895 přiknut dům soudně opuštěné Marii Löwnerové.

1920 po smrti Marie Löwnerové dědi dítky: Otto Löwner a Jindřiška, vdaná 1922 za Viktora Picka. 1922 převzali polovinu domu od bratra a švakra Otty. Obchod plodinami.

Č. 57.

1850 koupil od Josefa Radešinského dům Samuel Ornstein, řezník (viz č. 133 a XVI), syn Jachimův. Dal na dům taškovou střechu.

1874 dostal dům syn Isak (vulgo Ignac) Ornstein.

1890, prodav dům Josefu Rackovi odešel do Prahy.

Č. 58.

1852 od Fr. Skopce koupil dům Mendl Tausig, syn Emanuela z č. XIX (viz též č. XVII).

1853 převzal ho syn Bernard Tausig. Prodav dům křesťanu, odstěhoval se do Litoměřic.

Č. 72.

1896 od rolníka Antonína Srba koupil týž dům Josef Ohrenstein ze Soutic (Benešov) s ženou Matyldou Gellnerovou, dc. Abrahama z č. 141. Dům celý přestavěl. Obchod obilím a smíšeným zbožím. On zemř. 1929.

*

Tím tedy končíme osazení Židů na předměstí nebo v městě Budyni buď na krátko, buď na dlouho, a přikročíme k dalšímu líčení o jich společenském postavení a osudech ve veřejném životě.

R. 1650 vydány Židům v Čechách za Ferdinanda III. zvláštní privilegie, jak následuje:

„Výklad český.

Extrakt z oných od Jeho Cis. a král. katol. Milosti nejvyšší židovstvu Pražskému, též i zemskému tohoto království Českého udělených konfirmovaných privilejií.

Numerus secundus.

Abý oni taky svůj obchod a obživení dosáhnouti mohli, My jim všechny počtively, v jich předešlých privilejií povolené a až posaváde vedené živnosti a handle s prodejem a kupováním všelikých kupeckých a krámských zboží podle lokte, míry a váhy, též taky z rozličným metalem (což my in specie jsme nezapověděli), svobodně védati, a kam oni přijdou na otevřené kvěly a krámy, na placích a rynkách dáti a držeti na veřejné roční a týhodní jarmarky jako jiní křesťanští a handlířové jeři, a tam s jejich věcma a zbožím upřímně bez nějaké toho překážky, handlovati a prodávati, napodobně syrovejma a vydělávanejma kožmi, Ittem s vlnou, obilím, živým dobytkem i masem (však dáleji a jináče ne, než jak ona od nás mezi křesťanskýma a židovskýmá řezníkami dne 14. novembris 1647 roce prošle resoluci v sobě obsahuje a příkazuje), víno pod obručením (v suďe), v širokém a ouzkým domácím i cizím sukne na lokte a kraj, v slaných a suchých rybách (což oni od starodávna sem přinesli), což taky s jinýmá věcma handlovati, takové k své vlastní potřebě skupovati, a v pražských městech i jiných městech zase prodávati, i také jest-li zboží je, které od nás obecně zapovědino není, jinam ven ze země vyvážeti, víno vysenkovati, a aby oni s jejich věcch od pražských měšťanů a jiných cizích skupených vín ani ve branách neb mostě cla a více peněz než jiní křesťanští měšťanino vědávaji, podle starobylého spisobu, dávatí, ani od nich žádati nemaji, nejmilostivěji povolujem.“

Patrně z tohoto privileje tedy vysvitá, v čem Židé již od pradávna obchod svůj věsti směli, a také vedli. Právili jsme již výše, kterak hraběnka Lídmla ze Šternberka byla Židům v B. nakloněna, a to patrně z příčiny, že dovedla z nich dovéla těžiti. Když pak

r. 1654 vystavěla v B. panskou hospodu, dovolila tam Židům vysekávat maso na úkor fezníků křesťanských, kteří si pak r. 1662 proti tomuto vysekávání masa u hraběny stěžovali. Poněvadž se ale žid. fezníci paní hraběnce nabídlí, že za porážení dobytka platíjí jí budou 30 fl. ročně, zamíla ona stížnost fezníkův křesťanských o zákaz porážení, dovolíví Židům nejen další porážení i více dobytka, ale i prodávání masa při panské hospodě sousedům vesnickým, a aby jich hodně nalákali, dávali libru masa o 1 kr. laciněji, nežli fezníci v městě.

Jatky židovské, dřevěné, postavila jim hraběnka již r. 1654 na uvedeném již místě (dům č. XX), a když pak při požáru města r. 1692 vyhořely, dal kníže Ferdinand Dietrichstein r. 1695 nově z kamene postaviti.

Svůj hřbitov mívali Židé v B. na valech za hradbami, a to za severní a východní zdi při rohové baště. Bylo tam množství starodávných pomníků, které ale tehdyž všemocný zkoušený radní Alois Reiter proti protestu Židů budyňských dal odstraniti, upotřebiv kamenův těch co dlažby do spítky měšťanského pivovaru. Odtamtud při předlažbě zachránil jsem jediný náhrobek uvedeného již Pinchasa z r. 1670.

Magistrát v B. započal na počátku stol. 18. prodávati stavební místa pod hradbami na nové domky sousedům, a tak, aby si Židé zajistili vchod na svůj hřbitov, odkoupili si uličku přes hradební příkop na severní straně zdi. Stalo se r. 1707 takto dle smlouvy:

„My purkmistr a rada J. V. O. kníž. z Dietrichsteina (titl.) města B. n. Ohří v známost uvozujem, že zdejší obec žid. při tnych křchovu židovském (na kterýžto cesta mimo Tomáše Staňka proti Družekému jdouc z příkopu 4½ loket, a proti dveřím [na hřbitov] 7 loket vyměřena) od magistrátu propuštěny a prosačovány za 15 fl. miš. místo, do důchodu obecního takové peníze; již odvedla, a z takového místa obzvláště od téhož Actum při svato Jiřském termínu k obci ourok každoročně po 35 kr., a p. rychtářům 10 kr., víceji z předešlé in pasus majícího místa, křchovu, při sv. Havle do téhož důchodu našeho 35 kr. 4½ den., páním rychtářům zdejším 10 kr. Item z místa blíž Veselého Háje na Ladech (mimořádný hřbitov v čas nakazlivých nemocí) jim propuštěného taky při termínu sv. Havelském do jmenovaného obecního důchodu 10 kr. a městským rychtářům 10 kr. při jim vysazených termínech, to vše na věčnost a bez odkladu a vjevluvy jak do řečného důchodu obecního skládati a vybejvatí, tak p. rychtářům náležitě contentirovati opáčená obec židovská povinna jest, pročez tuto jich židovské obce povinnost, naše níže postavená pečť městská potvrzuje, jenž se stalo dne 24. Aprilis v B. 1707.“

Burgkmistr a L S radda.

Následkem nařízení císaře Josefa II. r. 1785, kterým ruší se všechny hřbitovy ve městech jsoucí, musil být i tento starý hřbitov zrušen, a Židé nuceni byli vyhledati si nové místo. Zakoupili tudíž od vrbeckého sedláka pole blíž Matkobožského rybníka, kde založili si nový hřbitov. První nejstarší tam náhrobek hlásá, že r. 1798 byla sem pochována Barbora Breidlová, dcera Itziga (Ignace) Breidla z Libochovic.

R. 1690 dne 13. června dostali Židé v B. (a ovšem i na panství v Libochovicích) od knížete Ferdinanda z Dietrichsteina novou privilej, co všecko kupovati a prodávati smějí, na př.: Plátno, sukno, vlnu, všeliké tkanice, knoflíky, kože, hovězí dobytek, koně, koření, tabák, košerované a přeskvařené maslo, ale toto jen pro svou potřebu mezi Židy, jako též s obli-

lím, též toliko jen, co sami spotřebují, nebo k pálení kořalky nutné zapotřebí jest, jen tím obchodovati smějí. Stalo se tak k jich ponížené žádosti, o čemž byli vyzroměni. Ale Židé dle tohoto ustanovení se nedrželi, obcházějice toto všemožně, neboť prodávali pak obilí i sedláckům nebo formantům do ciziny, a tak ke stížnosti křesťanských obchodníků musil jim to kníže Leopold z Dietrichsteinu r. 1705 přísně zakázati.

Také r. 1700 žádali Židé v B. knížete Leopolda z Dietrichsteinu, jakožto nově nastouplou vrchnost, o znovupotvrzení jich privilegii. Takové potvrzení diti se musilo vždy, kdykoliv nastoupil nově panující kníže, a ten pak rozhodoval, má-li se Židům dostati nových výhod, nebo má-li se jim ubrati. Kníže potvrdil jim tytéž privilegie, kterých jim dal jejich předchůdce kníže Ferdinand. Ve své žádosti ke knížeti prosí, aby směli prodávati šatky, tkaniny (tkalouny), sýr a maslo, sůl, avšak jen od vrchnosti branou (dřívěji neprodávali, byl to monopol měšťanů), železo, plátno, punčochy, krátké zboží na lokte a míru, a jiné zboží, dobytek kupovati a bítí, a maso Židům prodávati. Za to zavazují se platiti vrchnosti 30 fl. rýn. do důchodu. Při jich domech, škole a náboženských obřadech aby svobodně zachováni byli. Poněvadž platí císař. daně a vrchnostenské dávky, aby mohli svobodně obchodovati, a cizím kramářům, ježto vrchnosti nic neplatí, aby byl podomní obchod zakázán.

Kníže Leopold jim tedy tyto privilegie potvrdil. Ale víme již z výše uvedeného, jak privilegie tyto obcházelí.

R. 1695, po vypuzení Židů z města r. 1677, měli tito na předměstí následující domy takto rozděleny, které t. č. stávaly:

Č. III Löbl Valentin, celý dům na panském gruntě, č. IV Marek Samuel, ½ domu na panském gruntě, č. VII Pinchasa Eliáš, ½ domu na panském gruntě, č. VIII Mauschl Abraham, ½ domu na panském gruntě,

č. IX Mojžíš Polak, ½ domu na panském gruntě, č. X Lebl Polak bratr, ½ domu na panském gruntě, č. XIII Chalman Berl, ½ domu na obecním gruntě. Za celý dům čítala vrchnost 160 fl., za ½ domu 80 fl. na roční splátky.

Schutzgeld, plat z celého domu 12 fl., za ½ domu 6 fl.

Činže, plat z celého domu 10 fl., za ½ domu 5 fl. Z místa o sv. Jiří z celého domu 20 kr., za ½ domu 10 kr.

Z místa o sv. Havle z celého domu 20 kr., za ½ domu 10 kr.

Č. XII Abraham Šilhavý, č. XIV Abraham Ziml, č. XVI Aron Citovský; kteří měli domky na obecním gruntě, platili úrok z místa obci B., ale Schutzgeld vrchnosti.

R. 1691 vystavěla vrchnost vinopalnu v B. a v Libochovicích, pronajmouc je Židům, kteří páčili lín z obilí (o bramborech se dosud nevědělo!), a vyráběli z něho otravnou kořalku pro lid. R. 1725 zrušila však vrchnost vinopalnu v B., ponechavši si pouze v Libochovicích. Zdejší vinopalnu pak pronajala Židům na byty, až jí pak r. 1743 koupil uvedený Jonas Löbl. Pak dostala číslo římské I.

R. 1707 vydali starší židovští v Praze souvěrcům na venkově zvláštním listem pouačnění, kterak se muž a žena při vydávání dluzních úpisův zachovávatí mají. Také svatby žid. nesměly se jinde konati, než před pražským rabinem, což však za císaře Josefa II. pomínulo, a svatby konati se mohly i před

místním rabinem, v kterém okrsku totiž byl. To stávalo se hlavně v B., jakožto nejstarší obci žid. (a také nejčetnější zastoupené) na celém panství Budyň-Libochovice.

Velký poplach v žid. předměstí udál se dne 8. července 1715, když vypukl mezi Židy mor, zavlečený sem nějakým potulným Židem, na který již 3 Židé zemřeli a tajně pochováni byli. Obec města podala o tomto případu hned zprávu krajskému úřadu v Slaném s připomenutím, že Salamounova žena (v č. XIII Salomon Abraham) nemocná jest a leží.

Jelikož Židé počali houfně z města prchatí a do lesů se schovávatí, nařízeno hned, aby všichni Židé z města na obecní louku vrbeckou byli vypovězeni a do baráků narychlo zřízených zavřeni. Jich léčení obstarával zdejší městský lazebník Jan Kaiser, a do města vyslán krajský chirurg Josef Werner ze Slaného. Vojsko, tehdyž v Martiněvce posádkou ležící, dostalo rozkaz celý tábor žil. obkličiti, a nikoho z Židů ven nepouštěti. Kdo z nich zemřel, pochován byl na Ladech u Veselého Háje, kde byl jejich mimořádný hřbitov. Teprv potom, když nikdo z nich více již nestonal, ani nezemřel, směli se Židé do předměstí zase vrátiti.

Císař Karel VI. vydal r. 1725 patent, jimž se ustanovuje, že na každém panství smí se zdržovati jen jistý počet Židů, a ten že překročen býti nesmí. Každá rodina dostala své římské číslo I, II atd., čemuž se říkalo rodinné místo (Familienstelle). O toto číslo mohl se ucházeti vždy jen nejstarší, čili provrozený syn, a kdyby předčasně zemřel, druhorozený atd. Kdyby však byl otec zemřel bez mužských potomkův, dáno pak jeho číslo některému jinému Židu z jeho příbuzenstva. Místo však nikomu z nich dříve dáno nebylo, až po smrti otcově, která se u vrchnostenského úřadu ohlásiti musila, a také dříve žiniti se nesměl. Proto bývalo napotom mezi Židy tak mnoho nemanželských dětí, které pak teprv po smrti otcovu dostaly jméno po otci a za manželské byly považovány. Vidíme to nejlépe ze starých matrik, kde otec potvrzuje, že přihlašuje dítě za své vlastní. V B. povoleno bylo toho času krajským úřadem v Slaném 34 žid. míst rodinných, a vrchnímu úřadu panství B. (které t. č. nebylo ještě s panstvím Libochovice sloučeno) dáno nařízení, že počet ten překročiti se nesmí. R. 1818 bylo těchto míst v B. již jen 32, a počet ten stále potom klesal, ježto tu počet rodin odchodem do jiných osad ubýval.

Učil-li se někdo z mladších členů řemeslu, mohl potom snáze dostati koncesi na ženění, nežli jeho bratr hausmírník. Odešel-li Žid ze svého místa, aniž se vrátil, hledal ho vrchní úřad po všech panstvích, a nedošla-li zpráva o jeho pobytu, byl zhaven nejen osobní ochrany a práva zdržovati se v zemi, ale i nároků na rodinné místo, a majetek jeho po otci zděděný zabrala si vrchnost. Vrchnost nemohla přece ztratiti úžitku z ochrany (Schutzgeld) a činže z domku židovského, a tak domek byl jinému Židu zase prodán.

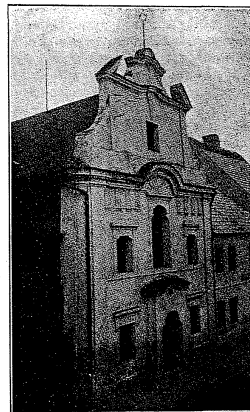
Poněvadž pak Židé u nás šidili vrchnost, kde a jak mohli, zapominajice rádi platiti z ochrany (což dokazují v útech každoroční nedoplatky), vyzrála na ně vrchnost zase tíže, že chtěli-li se Žid ženiti, musil vrchnosti nejméně 120—200 fl. zástavy složití, kterou vrchnost půjčila pak na chalupu nebo statek na hypoteku pod úrok, aby tím vrchnost byla kryta, kdyby snad Žid „zapomněl“ — což se zhlusta stávalo — svůj ochranný poplatek nebo činži z domku zapraviti.

Po vyhlášení svobody r. 1848 a po zrušení ochrany domáhali se někteří zdejší Židé (na př. Bohumil Löw-

ner, Heřman Fanta a j.) o vrácení této zálohy, kterou jim vrchnost po roce 1850 zase vrátiti musila, nemajíc zákonitěho podkladu k zdržení.

R. 1734 stěžovali si budyňští měšťané opětně vrchnosti, že Židé vedou zakázaný obchod obilím, a že se oněm v obchodu ujma a škoda činí. Totéž opakovalo se r. 1773, takže konečně kníže Karel z D. vydal záповěď Židům obilí dále kupovati a prodávati. Ale jak nás zkušenost učí, vyšly všechny zákazy naplano, neboť Židé ve své houževnatosti vždy tohoto výnosného obchodu znovu a znovu se chytili. Vláda jich při vedení tak častých válek potřebovala, křesťan nákupy obstarati nedovedl, a tak zákazy přišly nazmar.

Původně Židé neměli v Budyni vlastní své modlitebny čili synagogy, nýbrž shromažďovali se k vykonání pobožnosti v domku, ve kterém náhodou bydlil ten neb onen učitel neb rabin či zpěvák.

Synagoga (vnějšek)

Teprve po r. 1631, jak známo, učinili si synagogu v domě č. 31 v městě, kterýžto dům ale k rozkazu vrchnosti musili zase r. 1677 křesťanu zpět vrátiti. Teprve ke konci první polovice 18. stol. zakoupili si zbořenou stodůlku Šantrochovskou proti č. XIII. a XIV., kde si vystavěli velkou modlitebnu se stropem dřevěným a střechou šindelovou. Ale pro stálé války s Francouzi a Prusy nemohli stavbu dokončiti, a stavni či zdivo maltou vrhnouti. Teprve r. 1825 mohli Židé přikročiti k dokončení stavby své synagogy. Žádali tudíž knížete Františka Josefa z Dietrichsteina o přenechání 18.000 chel z panských chel na nové klenutí, a to na úvér na řadu 18 let k splácení. Kníže však k žádosti jich nesvolil. Daroval jim raději 3000 chel, ale ostatních 15.000 kusů musil do tří let, 1826, 1827 a 1828 splatiti. A tak Židé teprve synagogu dali sklenouti, a celou maltou vrhnouti.

V synagoze chvajíci dosud žlutý praporec, pořízený r. 1800, podobný cechovním praporům, jehož užívali při různých slavnostech.

Za starých dob mívala škola židovská a modlitebna u Židů budyňských jeden a týž význam, neboť chodily do školy nejen jich děti, aby se tu učily čtení hebrejštiny a němčiny (o češtinu čili českou řeč nestáli, považujice ji za méněcennou, a jen tolik se jí

